

sa NA vilisevät varsin pinnallisia taulukointeja. Ne ovat osin kiintoisia ja valaisevat tutkittavaa ilmiötä. Sisällön erittelyn ja diskurssianalyysin suhdetta ne eivät kuitenkaan selvennä, pikemminkin ehkä päin vastoin. Suuri osa kirjaa NA on näet luonteeltaan sisällön erittelyä.

Palaan lopuksi yhteen niistä näkökohdista joilla aloitin. Sympaattista van Dijkin kirjoissa on niiden henkilökohtainen sävy. Puhe sosiaalisesta relevanssista on mitä tärkeintä, ja siihen voi yhtyä myös moni uutisjournalismissa hieman toisista kuin van Dijkin näkökulmista lähestyvä tutkija; hollantilainen kollegamme ei ole ainoa joka uskoo tekevänsä tai tehneensä kansan enemmistön etujen kannalta hyödyllistä työtä.

Tuo usko ei kuitenkaan voi korvata syviä tieteenfilosofisia, metodologisia pohdintoja eikä metodisia eikä paradigmatalukintoja. Kaivattessaan kirjansa lopussa (NA, 294) tiedotustutkimukseen uutta paradigmaa van Dijk asettaa sanansa epäselvästi. Paradigma kai on sitenkin tieteellinen ilmiö eikä uutta sellaista löydetä välttämättä tehokkaimmin korostamalla etu- eli poliittista näkökulmaa. Kai olemme jotakin oppineet 1960- ja 70-luvuista?

Perti Hemánus

Viestintäkasvatusta brittimaustein

MASTERMAN, Len. Medioita oppimassa – mediakasvatuksen perusteet. Suom. Tuomas Nevanlinna. Helsinki, Kansan Sivistystyön Liitto. 269 s.

Peruskoulun opetussuunnitelmaan otettiin vuonna 1970 edistykseinen opetusta innovoiva joukkotiedotuskasvatus, mutta siitä vaiettiin. Nyt samaa teemaa toistetaan brittiversiona – ja keskustelu käy vilkkaana. Tarvittiin parinkymmenen vuoden viive ja ulkomainen tutkija ... Kertonee jotain suomalaisesta kansanluonteesta.

Teoksensa alussa Masterman vastaa mediaopetuksen tarpeeseen pitävin perustein: mediatulvan huomioon ottaminen, demokratian vaatimus, visuaalisen kommunikaation ja informaation merkitys ...

Vaatimuksiin on helppo yhtyä. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, että Masterman lähestyy mediakasvatusta viestinnän eikä kasvatuksen näkökulmasta, vaikka on itse opettaja. Hyvistä yrityksistä huolimatta Masterman ei ole kyennyt luomaan viestintäkasvatuksellista teoriaa tai mallia, jossa viestintää lähestyttäisiin niin, että se olisi kasvatuksellisten tavoitepyrkimysten sisältönä ja menetelmänä.

Pohdinnan arvoista on käsitteiden 'media' ja 'viestintä' käyttö. Ovatko ne synonyymejä, vai ylä- ja alakäsitepari? Opetusministeriön viestintäkasvatusta käsittelevässä muistiossa (Viestintäkulttuuritoimikunnan muistio nro 3, 1989) viestintäkasvatus rajataan koskemaan välineviestintää, kuitenkin niin että otetaan huomioon välineviestinnän alisteinen suhde välittömään viestintään: myös välineviestintä on viestintää ihmiseltä ihmiselle.

Mediakasvatus (mediaopetus) määrittellään muistiossa viestintäkasvatuksen osa-alueeksi, jonka tarkoituksena on antaa mediatietoa ja opastaa käyttämään joukkotiedotusvälineitä.

Masterman esittää mediakasvatuksen teoreettisen kehikon, jossa keskeisinä ovat sellaiset latautuneet käsitteet kuin ideologia, manipulaatio, kriittisyys, mystifikaatio ja dekonstruktio. Käsitteet kietoutuvat yhteen, mutta niitä voidaan tarkastella eritellen.

Mastermanin usko *manipulaation* voimaan ja mahdollisuuksiin on vahva, mikä helposti johtaa toisaalta nihilismiin ja toisaalta loputtomaan relativismiin. Molemmat ismit ovat kasvatuskäytännöissä käyttökeltottomia. Viestinnässä lapset ja nuoret eivät suinkaan ole helposti manipuloitavia passiivisia vastaanottajia. He havaitsevat aktiivisesti, ymmärtävät ja tulkitsevat viestejä omista lähtökohdistaan käsin ja omaehtoisesti käyttävät viestijä soveltuvien osin maailmankuvansa rakennusaineiksi.

Kriittisyys on hankala käsite. Arkikielessä sillä on negatiivissävyinen 'virheitä etsivä' merkitys. Syvällisemmin se tietenkin viittaa tiedon hankinnan ja hallinnan toimintatapaan, jossa kriittisyys on sekä arvioivaa että arvostavaa.

Kriittisyyden ymmärtäminen virheiden etsinnäksi on ollut omiaan tyrehtyttämään viestinnän alan ammattilaisten ja opettajien välistä vuoropuhelua.

Kriittisen ajattelun asettaminen viestintäkasvatuksen tavoitteeksi on ymmärrettävää, mutta on vaikeaa löytää menetelmiä tavoitteen toteuttamiseksi. Habermasin kehittämä kriittinen hermeneutiikka saattaisi tuoda lisäjäsennystä viestintätaidon piirteiden tulkinnaassa.

Viihdyttämistä voitaneen pitää yhtenä viestinnän journalistisista funktioista. Sen suhde kriittisyyteen on jännitteinen. Vaikka erityistä viihteen tarvetta ei ole osoitettu, valtaosa ihmisistä kokee viihteen olennaiseksi osaksi elämäänsä ja keskeiseksi syyksi joukkoviestintien käyttämiselle. Siksi kriittisyyden varjolla ei lapsia ja nuoriakaan voi kieltää kohoamasta arkiajattelun yläpuolelle ja hankkimasta mielihyvänsävyisiä kihelmöivän jännityksen kokemuksia. Vaikka Masterman viittaa mielihyvän merkitykseen, hänen lähestymistapansa asiaan jää aneemiseksi.

Viestien purkamisesta Masterman käyttää käsitteitä *dekonstruktio ja demystifikaatio*. Teoksen antoisin juonne onkin mediatodellisuuden ja todellisuuden merkitysmaailmojen välinen pohdinta. Tulevaisuuden viestintä on yhä enemmän symbolien kautta toteutuvaa. Kuvaruudusta on tullut näyttöpäätte, jossa kuvien ohella kulkevat mitä erilaisimmat symbolit.

Mediatekstien käyttämä kieli sisältää symbolifunktion, kasvavan joukon merkkejä, joiden sopimuksenvaraiset merkitykset välittyvät kulttuuritradition kautta. Symbolifunktion kautta koettu maailma laajenee yli sen mikä on tässä ja nyt. Symbolimuodostuksen kautta ihmiselle muodostuu kauas yli nykyisyyden viittaavia toiminnan sääntöjä ja ohjeita, normeja ja ideaaleja. Masterman puhuu kyllä symbolijärjestelmästä, mutta ei kykene osoittamaan menetelmiä symbolifunktion kehittämiseksi.

Mutta vaikka viestinnän ideologiakriittiset analyysit olisivat kuinka syvällisiä tahansa, ne eivät vielä vastaa kysymykseen *miksi* lapset ja nuoret niin paljon ja mielellään viestinnän tuotteita käyttävät. Vastausta on etsittävä nuorten arvoista ja tarpeista käsin.

Koulun piilo-opetussuunnitelmaa pohtiva D. Broady esittää neljä ansiokasta teesiä nuorisokulttuurista:

1. Kulttuuriteollisuus ei luo mitään vääriä tarpeita tyhjästä, vaan käy käsiksi, vääristää ja tekee rahaa todella olemassa olevilla tarpeilla.

2. Kulttuuriteollisuuden tuotteita on analysoitava niiden toimintayhteyksissä, osana ympäristöä ja perheen elämäntapaa.

3. Sosiaalisaation eri alueiden välistä yhteyttä on analysoitava eli miten koulu ja vapaa-aika liittyvät yhteen.

4. Tarpeet muuttuvat historiallisesti. Aina ei ole ollut lapsia ja nuoria, vaan käsitys on yhteiskunnallisesti tuotettua.

Tällainen erittäin olennainen lapsi- ja nuorisonäkökulma puuttuu Mastermanilta täysin. Esittämässään *mediapedagogiikan* mallissa hän ehkä huomaamattaan tukeutuu hyvin perinteiseen opettajakeskeisyyteen; malli ei tue oppilaan ja opettajan uudistuvaa roolia.

Vankka piirre Mastermanin pedagogiikassa on sokraattisen opetusmetodin korostaminen: metodin ytimenä on kysely. Sokrateen mukaan ihmisen on vapauduttava kaikesta luulotellusta tiedosta ja pyrittävä hellittämättömän, itsenäisen ajatustyön avulla todelliseen tietoon. Koulu ei saisi opettaa oppilaita vastaamaan, vaan kysymään. Metodissa voitaisiin edetä Mastermanin ehdottamaa dialogia pidemmälle — dialogiin, jossa keskustelu käy oppilaan, opettajan ja viestinnän välillä. Pienryhmäviestinnän kautta opitaan myös joukkoviestinnän olemusta ja funktioita.

Masterman sivuuttaa kokonaan erityisesti itseil-

maisussa viestintäkasvatuksen välineenä yhä useammin käytettävän televiestinnän. Samoin esteettisyyden aspekti on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Oppiaineista esitellään case-esimerkein maantieto, luonnontieto, äidinkieli ja historia. Suomessa sen sijaan viestintäkasvatuksen runkoaineiksi on kaavailtu nimenomaan kuvamataitoa, äidinkieltä, historiaa ja yhteiskuntaoppia.

Tuskin mistään erillisestä mediapedagogiikasta kannattaisi edes puhua. Viestintäkasvatuksella on läheinen yhteys koko koulun työtapoihin ja oppimateriaaleihin, jotka puolestaan palautuvat asetettuihin kasvatustavoitteisiin.

Viestintäretoriikka voitaneen määritellä viestien vastaanotto- ja välittämistaidoksi. Viestinnän olennaisen piirteen, narratiivisuuden eli kerronnallisuuden, ymmärtäminen on osa viestintäretoriikkaa. Viestinnässä toden ja tarun raja on murtumassa: fact ja fiction on muotoutumassa yhdeksi ja samaksi faction'iksi. Mutta ihmiset ovatkin aina rakastaneet tarinoita, tarinoiden kertomista ja kuulemista. Oivallisena osoituksena meillä on Kalevala; sähköinen viestintä on takonut todellisen Sammon!

Retoriikassaan Masterman keskittyy vain viestien vastaanottoon, mikä invalidisoi koko ajatuskehikon. Jää täysin pohtimatta, miten luodaan uutta mediakulttuuria, uusia mediatekstejä. Yleisöön on hyvä sinänsä kiinnittää huomio tavalla, jolla Masterman sen tekee: ei ole tarjolla ohjelmia yleisölle, vaan yleisöjä mainostajille. Muutenkin Mastermanin esiin kohottama ero viestintävälineiden pr-toiminnan ja viestintäkasvatuksen välille on erittäin keskeinen kysymys myös suomalaisen viestintäkasvatuksen toteuttamisessa: viestintäkasvatusta ei toteuteta viestinnän, vaan kasvatuksen ehdoin.

Jos viestintäkasvatuksen tehtäväksi jää vain yleisöjen vastaanottotaitojen kehittäminen, ollaan pahasti puolitiessä. Tähän juuri jämähdettiin 70-luvun joukkotiedotuskasvatuksessa. Viestinnällä ja kasvatuksella on kulttuurisesti dynaaminen vuoro vaikutussuhde. Viestintäkulttuuria luovat sekä lähettäjät että vastaanottajat, sekä tuottajat että käyttäjät. Parhaimmillaan viestintäkasvatus toimii aktiivisena viestintäkulttuurin välittäjänä vastaanottajasta käsin.

Enää ei missään tapauksessa pitäisi kasvattaa viestintäalamaisia, niitä jotka tyytyvät muualla tehtyihin ratkaisuihin ja valintoihin ja valitsevat roolikseen valmiiden tuotteiden kuluttamisen — riippumatta siitä tapahtuuko se passiivisesti vai kriittisesti — vaan rohkaistaan ryhtymään viestinnän yrittäjiksi. Tällä ei tässä tarkoiteta taloudellista yritteliäisyyttä, vaan sisällöllistä ja välineisiin kohdistuvaa yritteliäisyyttä, viestinnän omaehtoista muotoilua — arjenhallintaa, elämänhallintaa.

Mediatekstien lukutaito ei yksin riitä, sillä lukutaitoa voidaan pitää yhteiskunnallisen kontrollin keinona. Tarvitaan myös mediatekstien kirjoitustaitoa, kykyä tuottaa omia visuaalisia, auditiivisia ja verbaalisia mediatekstejä, sillä vasta kirjoitustaito on toimivan subjektin henkisen vapautumisen väline.

Otsikolla 'Miten ei pitäisi...' (viestintäkasvatusta toteuttaa) Masterman esittää joukkotiedotuskasvatuksen historiallisia linjoja, osittain brittiläisyyteen sitoutuneita, mutta myös Suomessa koettuja dilemmoja. Sen sijaan kappale, jossa käsitellään determinanteja, medioita määrittäviä tekijöitä kaikessa brittiläisyydessään, olisi voinut jättää suomalaisesta laitoksesta pois. Muutoinkin toimitustyö tuntuu jääneen kesken: BBC:n sijaan jäi kaipaamaan yleläisiä esimerkkejä. Hyvänä lisänä tosin liitteissä on suomalaisia yhteystietoja ja pari rohkaisevaa, joskaan ei kovin uutta tarjoavaa, kouluesimerkkiä.

Kirjan suomentaja on tehnyt huolellista ja hyvää työtä. Hän on pitäytynyt alkuperäisessä tekstissä, joskus turhankin tarkkaan. Esim. sana 'technicist trap' on käännetty muotoon 'teknistinen ansa': parempi olisi ollut vaikkapa 'laiteloukku'!

Raskaslukaiseksi kirjan tekee lukuisten suorien laausten käyttö. Masterman olisi voinut enemmän suodattaa referaatteja. Tekstistä olisi tullut näin jäntevämpiä. Samoin aluksi lukemista vaikeutti se, että teoreettiset tarkastelut ja käytännön harjoitukset kulkevat lomittain.

Mastermanin esittämässä tulevaisuudennäkymässä ei ole mitään uutta suuntaa tai visiota. Esimerkiksi Mastermanin uutena esittämät mediakeskukset ovat meillä todellisuutta: lähes koko maata kattava oppimateriaalikeskusverkosto, yhä lukuisimmat videopajat, vilkas tietotupatoiminta... Usko viestintäkasvatuksen kehittämiseen suomalaisin voimin ja suomalaisin ajatuksin palaa – olemme monia maita askeleen edellä.

Ritva-Sini Härkönen

Mediakritiikin kriittisen kritiikin kritiikki

LEMERT, James B. *Criticizing the Media. Empirical Approaches.* Sage Publications, Beverly Hills 1989. 122 s.

Joukkotiedotuksen historia tuntee paljon välineisiin kohdistettuja kriittisiä väitteitä, mutta ei juurikaan kriit-

tistä ja empiirisesti perusteltua analyysiä. Kritiikin surkea tila antaa journalisteille aseet puolustautua kaikkia mahdollisia sisäisiä ja ulkoisia muospaineita vastaan ja säilyttää journalismi entisellään. Uutisvälineillä on kuitenkin keskeinen rooli nykyaikaisten monimutkaisten yhteiskuntien toiminnassa. Välineiden toiminnassa on parantamisen varaa, joten tilanne vaatii James B. Lemertin väliintuloa ja hänen uutta mediakritiikin oppikirjaansa.

Lemertin mukaan medioihin kohdistettu tähänastinen kritiikki jakaantuu kattavasti ja poissulkevasti neljäksi koulukunnaksi: marxismiksi, kriittiseksi tutkimukseksi (joilla Lemert ei tarkoita ns. kriittistä teoriaa, siis frankfurtilaisuutta, vaan lähinnä birminghamilaistyyliä kulttuuritutkimusta), empiirisiksi tutkimuksiksi sekä sosiaalisen vastuun teorialle perustuvaksi kritiikiksi. Hän lavastaa koulukuntien luonnetta havainnollistaakseen hauskan keskustelun, jossa kunkin mediakritiikkikoulun kuvitteellinen edustaja ottaa mittaa siitä, miten toisten koulukuntien edustajat oikovat joukkotiedotuksen vääristymiä. Keskustelukoe paljastaa tähänastista mediakritiikin harjoittajista yhden yhteisen masentavan piirteen: kukin kuvittelee osaavansa hoitaa homman yksinään, ilman naapurikoulun oppilaiden apua. Lemertin lääke on yhteistyö. Varsinkin sosiaalisen vastuun kritiikkikoulun ja empiirisen koulun pitäisi yrittää hyödyntää toistensa töitä, ideoita ja arvoja.

Kolme syvään pinttynyttä ja suosittua, mutta perin juurin väärää empiiriseen tutkimukseen kohdistuvaa enakkoluuloa häiritsee ehdotetun uuden yhteistyön kehittäminen. Ensinnäkin aivan yleisesti kuvitellaan, että empiirinen tutkimus on aina luonteeltaan "administratiivista" (sitaattimerkit Lemertin). Toisen pinttymän mukaan empiirinen tutkimus on huolissaan vain joukkotiedotusvälineiden tehokkuuden lisäämisestä eikä voi näin ollen olla kriittistä. Kolmas, Lemertin numeroinnista päätellen edellisistä poikkeava harhaluulo on se, että empiiriset tutkimukset tukevat aina status quota ja joukkotiedotusvälineiden voitontavoittelupyrkimyksiä.

Lemert häivyttää harhaluuloja monin havaintoesimerkein. Ne osoittavat, että empiiriset kritiikot testaavat mediaperformansseja koskevia hypoteeseja menetelmien moninaisuuden avulla. Hypoteesien laadinnan takana on vankka sosiaalinen vastuu. Näin empiirisen kritiikin tekemisen taito merkitsee oikeiden valintojen tekemisen taitoa.

Criticizing the Media on tarkoitettu mediakritikoille oikeiden valintojen oppikirjaksi. Tai ehkä on parempi puhua yksikössä oikeasta valinnasta, siis sosiaalisen vastuun teorian ja empiirisen tutkimuksen yhdistämisestä. Lemertin oppikirjaa ei kuitenkaan kannata suosittelaa